

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В УМОВАХ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкриваються особливості навчання дітей з порушеннями зору в початковій школі; висвітлюються окремі аспекти корекційної роботи з ними; обґрунтовано роль вчителя у навчанні і вихованні дітей з вадами зору та запропоновано аспекти практичного вирішення проблеми дитячої інвалідності.

Ключові слова: початкова школа, діти з особливими потребами, порушення зору, корекція, реабілітація, соціалізація.

Sadova I. Children with visual impairments' teaching features in primary school. In the article the features of children with visual impairments in elementary school are analysed; some aspects of correctional work with them are highlighted; the teacher's role in children education with visual impairments is justified and practical aspects of solving the childhood disability problem are proposed.

Key words: elementary school, children with disabilities, blurred vision, correction, rehabilitation, socialization.

Садовая И. Особенности обучения детей с нарушением зрения в условиях начальной школы. В статье раскрываются особенности обучения детей с нарушениями зрения в начальной школе; высвечиваются отдельные аспекты коррекционной работы с ними; обоснована роль учителя в обучении и воспитании детей с нарушениями зрения и предложены аспекты практического решения проблемы детской инвалидности.

Ключевые слова: начальная школа, дети с особыми потребностями, нарушение зрения, коррекция, реабилитация, социализация.

Постановка проблеми. Найбільше вражень від сприймання предметів і явищ навколишнього світу мозок людини отримує через зоровий аналізатор. Зорово-просторові уявлення набувають особливо важливого значення для дитини у процесі навчання у школі, оскільки опанування букв, вивчення числових позначень, орієнтація у схематичних зображеннях передбачає певний рівень розвитку зорово-просторових уявлень. Тому перед суспільством стоїть важливе завдання – знайти шляхи підвищення якості життя дітей з порушеннями зору. Виходячи з цього фахівці багатьох країн ведуть пошук ефективних програм зміцнення здоров'я дітей із обмеженими можливостями, відновлення їх працездатності, соціальної реабілітації, адаптації, активної участі у житті. Завдання це досить складне, і щоб розв'язати проблему, потрібні комплекс наукових досліджень, об'єднання зусиль педагогів, медиків, спеціалістів у цій галузі. Особлива увага звертається на створення санітарно-гігієнічних умов з поєднанням корекційно-виховної роботи в умовах початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки в галузі корекційної педагогіки з'явилися дослідження, присвячені проблемам виховання дітей з особливими потребами, зокрема тих, що мають порушення органа зору різного ступеня. Так, у наукових працях визначено рівень фізичного розвитку та фізичної підготовленості дітей з порушеннями зору (Р. Азарян, В. Афанасьєв, Р. Батищева [1], Л. Коваль [2], В. Ковиліна, Н. Кравець [3], Ю. Павлов та ін.); висвітлено динаміку і методику розвитку

окремих фізичних якостей у дітей з вадами зору (Г. Бобков, В. Ковальов, В. Седнева [6]), розроблено засоби, форми та методи виховання дітей з аномаліями органа зору задля компенсування вторинних відхилень в їхньому розвитку (Л. Касаткін, Б. Сермеєв, Б. Шеремет та ін.). Багато праць присвячено вивченню інвалідності як тотальному фактору, що призводить до істотного обмеження життєдіяльності дітей, сприяючи соціально-психологічній дезадаптації (В. Кондрашин, Л. Обухова, Л. Одинченко, Т. Пантюк [5], О. Чебикіна, М. Щибрик та ін.). Водночас поза увагою дослідників залишається індивідуальний підхід педагогів до дітей зі зниженим зором, від якого залежать працездатність та ефективність трудової діяльності.

Мета статті – дослідити особливості навчання дітей з порушеннями зору в умовах початкової школи

Виклад основного матеріалу. Зір відіграє значну роль у формуванні предметного значення слів і граматичних категорій, які вживаються дітьми у мовленні, у розвитку в них образного мислення. Саме тому підготовка дітей із вадами зору до майбутньої інтеграції у суспільство повинна започатковуватися вже у молодшому шкільному віці. Навчання та виховання дітей з вадами зору у загальноосвітніх закладах здійснюється на основі загальних принципів. Та, поряд з тим, їх навчання має свої особливі задачі та принципи, спрямовані на відновлення, корекцію і компенсацію порушених й недорозвинених функцій, організацію диференційованого навчання, підготовку до життя у сучасному суспільстві. Слід відзначити, що специфіка навчання таких дітей проявляється в урахуванні загальних закономірностей й специфічних особливостей розвитку дітей, опорі на здорові сили і їх збереженні, можливості у використанні спеціальних посібників, приладів. Навчання дітей з особливими потребами у початковій школі спрямоване на психолого-педагогічну корекцію і компенсацію відхилень у розвитку, формування початкової грамотності.

На думку В. Седневої, з урахуванням структури і складності психофізичного порушення та можливостей учнів початкової школи виділяють чотири варіанти навчання:

- загальноосвітня підготовка (передбачає засвоєння змісту загальноосвітньої програми; формування навичок і вмінь навчання; корекцію основних психічних функцій, рухової та емоційно-вольової сфери; розвиток умінь соціальної комунікації з іншими учнями та дорослими; профілактика вторинних відхилень у психофізичному розвитку; розвиток творчих здібностей);

- корекційно-розвивальне навчання (спрямоване на подолання труднощів у навчанні, пов'язаних із соціальною ізоляцією, педагогічною занедбаністю, затримкою психічного розвитку; передбачає поглиблену роботу з корекції психічних функцій, пізнавальної діяльності, навичок спілкування розвитку умінь і навичок у процесі трудового навчання, формування компенсаторних способів діяльності шляхом максимального використання потенційних можливостей дитини);

- компенсаторно-адаптаційне навчання (організовується для дітей, які мають низькі навчальні можливості, виражені інтелектуальні порушення, відхилення в емоційно-вольовій сфері, комбіновані порушення розвитку);

- абілітаційне навчання (організовується для дітей за індивідуальними освітніми програмами різних варіантів залежно від патології, рівня розвитку дитини) [6, 4–6].

Учні початкових класів з порушеннями зору можуть навчатися у загальноосвітній масовій школі, якщо там для них створені освітні умови: спеціальна освітленість, наявність тифлотехнічних засобів, спеціальних підручників, психолого-педагогічний супровід дітей спеціалістами-тифлопедагогами. Виділяють такі підстави навчання дітей з

глибокими зоровими аномаліями у масових закладах: батьки хочуть бачити своїх дітей кожного дня, спілкуватися з ними, впливати на їх виховання та навчання; деякі сім'ї не отримують допомогу для скерування дитини у спеціалізований заклад у іншому регіоні країни [3, 80].

Для молодших школярів з порушеннями зору у початковій школі повинні бути організовані спеціальні корекційні заняття: ритміка, лікувальна фізкультура, корекція вад мови, заняття з соціально-побутового і просторового орієнтування, розвитку зорового сприймання.

Рання діагностика порушень зору у дітей дає змогу вчасно надати їм допомогу. В роботі вчителя з ними наголос слід робити на розвиток самообслуговування і побутових навичок. Необхідно детально знайомити таких дітей з розташуванням предметів і матеріалів у класі. Діти з порушеним зором значною мірою спираються на інформацію від інших органів чуття. У більшості дітей з вродженою і ранньою постнатальною патологією органу зору зазнають довготривалої сенсорної та психічної депривації. Внаслідок цього рівень загального психічного розвитку дитини не відповідає його календарному віку. Тому задача педагога початкової школи – розвивати потенційні можливості, компенсаторні механізми організму, навчити дитину самостійно пізнавати навколишній світ та користуватися збереженими аналізаторами, накопиченим досвідом.

Труднощі слабозорих дітей у пізнавальній діяльності пов'язані з недостатнім оволодінням моторикою власного тіла, орієнтуванням у малому та великому просторі. Надзвичайно важливим елементом для організації навчального процесу дітей має стати наявність відповідних конкретних уявлень про оточуюче, предметний світ та достатній досвід предметних дій. Тому процес інтегрованого навчання слабозорої дитини повинен носити спрямований корекційний індивідуалізований характер і відповідати адаптації наочного матеріалу і процедурі проведення цієї роботи [6, 12].

В. Седнева наводить основні принципи адаптації наочного матеріалу для дітей з порушенням зору: пред'явлення стимулюючого матеріалу повинно здійснюватись з відстані не менше ніж 30-33 см від ока дитини під кутом від 5° до 45° щодо лінії погляду; зображення на малюнках повинні мати оптимальні просторові і тимчасові характеристики (яскравість, контраст, колір); дотримання в зображеннях пропорційності відносин за величиною, кольором та формою, відповідно до реальних об'єктів; хроматичні об'єкти повинні мати насичені кольори. Бажано використовувати жовті, червоні, жовтогарячі і зелені тони; інформаційна ємність зображень і сюжетних ситуацій має бути обмежена з метою вилучення надмірності, що ускладнює упізнавання [6, 13].

При використанні загальних методик для слабозорих дітей необхідна адаптація їх процедури проведення: збільшення часу на експозицію завдань та малюнків, через труднощі сприйняття, координації рухів рук і очей, необхідності тактильного контролю та додаткового обстеження, вивчення об'єктів; у пред'явленні завдань і тестів домінуючим є вербальний спосіб, точні словесні інструкції; тривалість зорової роботи не повинна перевищувати 15 хвилин.

Вчитель інклюзивного класу повинен: знати ступінь порушення зору дитини, уявляти його індивідуальні можливості і потреби; підтримувати тісний контакт з дефектологом, психологом, логопедом, батьками дитини; використовувати всі збережені та порушені аналізатори; проводити на всіх заняттях роботу по навчанню орієнтування у просторі; продумати, де посадити слабозору дитину [6, 14].

Учителі початкових класів, які навчають дитину з важкими зоровими порушеннями, мають забезпечити диференційований підхід до неї. Потрібно враховувати, що у молод-

ших школярів з аномальною рефракцією підвищується втомлюваність зору, тому необхідно чергувати зорову роботу з іншими видами робіт. Враховуючи, що саме у період шкільного навчання значно зростає кількість короткозорих, що причиною цього є не тільки недостатнє забезпечення санітарно-гігієнічних умов у школі та вдома, а й велике навантаження на зоровий аналізатор, вчителів потрібно чітко контролювати обсяг домашніх завдань, пов'язаних із зоровою роботою [4, 77].

Необхідною умовою навчання у масовій школі є створення в молодшого школяра психологічного настрою. Він повинен бути готовим до подолання труднощів. Колектив класу також треба підготувати до того, що з ними буде навчатися слабозора дитина. Дітей потрібно ознайомити з особливостями такої дитини і сформувати доброзичливе ставлення до неї. Н. Кравець зазначає, що учитель повинен з'ясувати індивідуальні особливості функціонування зорової системи учня. Слабозорість може супроводжуватися додатковими зоровими порушеннями (звуженням поля периферійного зору, наявністю темних плям у полі зору, труднощів розпізнавання кольорів та ін.). До того ж учні з однаковою патологією зорового аналізатора (за однакової гостроти і поля зору) можуть мати різні можливості його використання. Один учень виконує завдання з опорою на зір, другий – на дотик, третій – на дотик і зір. На стан зору учня в певний момент можуть впливати й такі фактори, як втома, освітлення, емоційне збудження або, навпаки, пригніченість, що теж має братися до уваги. Необхідно також пояснити учням класу, що їхній однокласник із вадою зору є повноправним членом класного колективу, але має індивідуальні особливості й потреби. Важливо простежити, щоб у період входження дитини в колектив вона не була емоційно травмованою зрячими учнями. Водночас не слід занадто опікуватися дитиною, адже надмірна турбота підкреслюватиме її вади зору, сприятиме розвитку егоїстичних рис особистості [3, 82].

В усіх випадках ситуація входження в новий колектив для учня з порушеним зором є стресовим фактором, серйозним випробуванням. Якщо дитина не пристосовується до класного колективу й не засвоює навчальну програму, доцільно звернутися за допомогою до тифлопедагога або тифлопсихолога, щоб виявити причини цього стану. Якщо запропоновані спеціалістами корекційні та психотерапевтичні заходи не дадуть позитивних результатів, необхідно з'ясувати питання про доцільність подальшого навчання дитини з порушеним зором в умовах загальноосвітньої школи [1, 4].

Продовження навчання слабозорого в загальноосвітній школі без контролю з боку лікаря-спеціаліста може призвести до хронічної неуспішності, педагогічної занедбаності й подальшого погіршення зору. Така дитина потребує спеціального режиму, який виключає тривалі розумові й фізичні навантаження, різкі рухи і стрибки, нахили голови тощо. Навіть найтяжчі зорові дефекти (включаючи вроджену тотальну сліпоту) не є перешкодою у досягненні високих результатів у розумовому розвитку й набутті людиною високоморальної суспільно цінної, активної життєвої позиції.

Висновки. Отже, дитина з особливостями психофізичного розвитку не повинна займати особливого становища у класі, вона має почуватися природно, досягти самостійності, наскільки це можливо. Дуже важливо створити таку атмосферу порозуміння та взаємодопомоги між учнями, щоб забезпечити дитині з порушеннями зору можливість самоствердитися, подолати неадекватні установи і стереотипи, набутти певних навичок соціальної поведінки. Результативність навчально-виховної, реабілітаційної та профілактичної роботи у початковій школі значною мірою залежить від скоординованості впливів педагогів, психолога, дефектолога, батьків на дітей, від комплексного підходу до планування і реалізації корекційно-розвивальних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Батищева Р. Розвиток особистості незрячого учня / Р. Батищева // Педагогічна газета. – 2011. – № 5. – травень. – С. 4.
2. Коваль Л. Повноцінне життя для незрячих вихованців / Л. Коваль // Директор школи, ліцею, гімназії. – 1992. – № 2. – С. 128–160.
3. Кравець Н. Актуальні питання розвитку вітчизняної тифлопедагогіки / Н. Кравець // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 4. – С. 80–90.
4. Мерсіянова Г. Корекційна спрямованість трудової підготовки дітей з порушеннями зору (Дефектологія) / Г. Мерсіянова // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 2. – С. 77–85.
5. Пантюк Т. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. пос. / Т. Пантюк, О. Невмержицька, М. Пантюк. – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2007. – 278 с.
6. Седнева В. Основи колекційної роботи з учнями, які мають особливості психофізичного розвитку : методичні рекомендації / В. Седнева. – Миколаїв : ОППО, 2011. – 36 с.

Статтю подано до редакції 15.10.2014 р.